

ԿԱՐԾԻՔ

Ինեսա Գառնիկի Դանիելյանի

**«Մոմիկի մանրանկարչությունը» թեմայով ատենախոսության վերաբերյալ,
ներկայացված ԺԷ.00.03 - «Կերպարվեստ, դեկորատիվ և կիրառական արվեստ,
դիզայն» մասնագիտությամբ արվեստագիտության թեկնածուի
գիտական աստիճանի հայցման համար**

Ինեսա Դանիելյանի «Մոմիկի մանրանկարչությունը» ատենախոսությունը նվիրված է 13-րդ դարի վերջում և 14-րդ դարի առաջին տասնամյակներում ստեղծագործած հայ նշանավոր վարդապետ Մոմիկի մանրանկարչական ժառանգության համակողմանի ուսումնասիրությանը: Աշխատանքի արդիականությունը պայմանավորված է նրանով, որ Մոմիկի մանրանկարների պատկերագրական և ոճական առանձնահատկությունները, ինչպես նաև դրանց աստվածաբանական համատեքստը, դեռևս ամբողջությամբ ուսումնասիրված չեն և կարիք ունեն նոր, համակողմանի քննության: Հեղինակը վերանայում է Մոմիկի մանրանկարչական ժառանգության վերաբերյալ ձևավորված մի շարք տեսակետներ՝ առաջարկելով նոր վերագրումներ և մեկնաբանություններ: Այս առումով ատենախոսությունը ոչ միայն ամբողջացնում է Մոմիկի մանրանկարչական ժառանգության վերաբերյալ առկա պատկերացումները, այլև՝ նոր դիտարկումների, փաստարկների և վերլուծությունների միջոցով վերարժևորում է վարպետի ստեղծագործությունը՝ նպաստելով դրա առավել ամբողջական և հիմնավորված ընկալմանը:

Աշխատանքում կիրառված են նկարագրական, ձեռագրագիտական, պատմական և աղբյուրագիտական, աստվածաբանական, պատկերագրական և ոճական, զուգադրահամեմատական ուսումնասիրության մեթոդները: Մեթոդաբանական այս բազմազանությունը հնարավորություն է տվել Մոմիկի արվեստը դիտարկել ոչ միայն որպես ինքնուրույն մանրանկարչական երևույթ, այլև՝ այն ներկայացնել իր ժամանակի հայկական և համաշխարհային մշակութային և աստվածաբանական միջավայրի համատեքստում: Հետազոտության կարևոր արժանիքներից է հեղինակի իրականացրած լայնածավալ աղբյուրագիտական և հավաքչական աշխատանքը: Ատենախոսության մեջ օգտագործվել և քննության են առնվել ձեռագրերի հիշատակարանները, վիմագրական նյութերը և մատենագրական աղբյուրները, ինչպես նաև նախորդ ուսումնասիրողների աշխատությունները:

Ատենախոսությունն ունի հստակ կառուցվածք.

Առաջին գլուխը կարևորվում է Մոմիկի կենսագրության և ձեռագրական ժառանգության ճշգրտման տեսանկյունից: Հեղինակը վերանայում է մինչ այդ շրջանառված մի շարք տեսակետներ՝ հիմնվելով պահպանված հիշատակարանների և արձանագրությունների վրա: Հետաքրքրական է Մոմիկի առևանգման վերաբերյալ հեղինակի առաջադրած վարկածը, որը զուրկ չէ հիմքից, քանի որ նա իր աշխատանքում կարողանում է փաստարկել այն: Պակաս հետաքրքրական չէ նաև Մոմիկի աչքերի հիվանդության վերաբերյալ ընդունված տեսակետի քննությունը: Այս դրույթը կարևոր է ոչ միայն Մոմիկի կենսագրության որոշ մանրամասների ճշգրտման, այլև՝ նրա ստեղծագործական գործունեության շարունակականության վերաբերյալ ձևավորված պատկերացումների վերանայման առումով:

Ատենախոսության արժեքավոր բաժիններից է երկրորդ գլխում Մոմիկի նկարագրողաժանրային անվանաթերթերի և ավետարանիչների դիմանկարների պատկերագրական քննությունը: Ուշագրավ է Մարկոս ավետարանչի և Պետրոս առաքյալի դիմանկարի, ինչպես նաև Պրոխորոնի առանձին ինքնուրույն կերպարի քննությունը: Հեղինակը այս առանձնահատկությունը կապում է Գլաժորի համալսարանի մտավոր և գեղարվեստական միջավայրի հետ՝ ցույց տալով, որ նման լուծումները կարող էին ձևավորվել տվյալ կրթամշակութային միջավայրում: Այս բաժնի կարևորությունը պայմանավորված է նաև նրանով, որ հեղինակը Մոմիկի ավետարանիչների պատկերները համեմատական քննության է ենթարկում ժամանակակից այլ ձեռագրերի համապատասխան պատկերների հետ՝ բացահայտելով դրանց միջև առկա ընդհանրություններն ու տարբերությունները: Նման քննությունը հնարավորություն է տալիս բացահայտելու, թե ինչպես է Մոմիկը շարունակել ձևավորված պատկերագրական ավանդույթը՝ միաժամանակ ստեղծելով դրա նոր մեկնաբանություններ և լուծումներ:

Ատենախոսության առանձնահատուկ և, իմ կարծիքով, ամենաակնառու գիտական նորույթներից մեկը հայկական միջնադարյան ձեռագրերում իրական դրամների պատկերների հայտնաբերումն ու ուսումնասիրությունն է: Հեղինակը ուշադրություն է դարձնում 1302 թ. Նոր Կտակարանի Հովհաննեսի անվանաթերթի ճակատազարդի ներսում պատկերված երեք ոսկեդրամներին և, ընդլայնելով այդ դիտարկումը, ուսումնասիրում է հայկական ձեռագրական ժառանգության մեջ 13–16-րդ դարերում հանդիպող նմանատիպ պատկերները: Աշխատանքում համակարգված կերպով բացահայտվում և քննվում են ոսկեդրամների և կնիքների պատկերներ, որոնք նախկինում չէին եղել առանձին հետազոտության առարկա: Այս հատվածի կարևոր կողմն այն է, որ դրանք ուսումնասիրվում են արվեստաբանական,

դրամագիտական, պատմական և աստվածաբանական տեսանկյուններից: Արժեքավոր է հեղինակի այն դիտարկումը, որ հայկական ձեռագրերում պահպանված այս պատկերները համաշխարհային կերպարվեստում ներկայացված իրական դրամների պատկերավորման առաջին օրինակներն են: Այսպիսով, դրամների պատկերների վերաբերյալ բաժինը դուրս է գալիս միայն Մոմիկի արվեստի ուսումնասիրության շրջանակից և որոշակի ներդրում է կատարում նաև հայկական միջնադարյան գրքարվեստի պատմության մեջ ավելի լայն ընդգրկմամբ:

Ատենախոսության երրորդ գլուխը նվիրված է 1302 թ. Նոր Կտակարանի Տերունական տեսարանների պատկերագրական առանձնահատկություններին: Ատենախոսը մանրամասն անդրադառնում է տեսարանների հորինվածքին, պատկերագրության խորհրդանշական մանրամասներին և դրանց աստվածաբանական հիմքերին: Այս գլխի հատկանշական գիծն այն է, որ պատկերագրական նյութը դիտարկվում է 13-րդ դարի վերջին և 14-րդ դարի սկզբին Սյունիքում ընթացող դավանաբանական քննարկումների համատեքստում: Միաժամանակ, կարևոր է ընդգծել, որ հեղինակը առաջադրված մեկնաբանությունները ներկայացնում է որպես պատկերագրական և պատմամշակութային վերլուծության արդյունք:

Ատենախոսության նշանակալի արդյունքներից է չորրորդ գլխում Մոմիկին վերագրվող ձեռագրերի շրջանակի ընդլայնումը: Հեղինակը մանրամասն քննության է ենթարկում Ռուսական պետական գրադարանի Վ. Դեսնիցկու հավաքածուի № 439.23 № 5 Ավետարանը և արվեստաբանական համեմատության միջոցով այն վերագրում Մոմիկի վրձնին: Մինչ այդ չուսումնասիրված և չիրատարակված այս ձեռագրի գիտական ուսումնասիրությունն ու շրջանառության մեջ դնելը ատենախոսության կարևոր ձեռքբերումներից է, որը ընդլայնում է ոչ միայն Մոմիկի արվեստի, այլև հայ միջնադարյան ձեռագրարվեստի վերաբերյալ մեր գիտական պատկերացումները: Հատկանշական է, որ ինչպես այս ձեռագիրը, այնպես էլ ատենախոսության մեջ օգտագործված ձեռագրերի զգալի մասը Ինեսա Դանիելյանը անձամբ է ուսումնասիրել ու լուսանկարել Հայաստանում և արտասահմանում գտնվող հավաքածուներում (Մոսկվա, Նոր Զուղա, Վիեննա, Վենետիկ, Փարիզ եւ այլն):

Չորրորդ գլխում քննարկվող խնդիրներից է 1283 թ. Կեռան թագուհու Ավետարանի (ՄՄ 6764) նկարազարդման հեղինակության հարցը: Աշխատության հեղինակը անդրադառնում է Կեռան թագուհու մատյանի որոշ նկարների հեղինակության հարցին՝ անվանաթերթերի նկարազարդումների առնչությամբ առանձնացնելով Պողոս վարդապետ Ակներցու ձեռքը, իսկ ավետարանիչների դիմանկարների՝ Մոմիկին վերագրված հեղինակությունը համարելով հիմնավոր:

Չորրորդ գլխի երկրորդ բաժնում հեղինակը քննում է Մոմիկի մանրանկարչության ոճական առանձնահատկությունները: Հատկանշական է հեղինակի այն դիտարկումը, որ Մոմիկի ստորագրված ձեռագրերը, ընդհանուր գեղարվեստական մտածողության պահպանմամբ հանդերձ, ոճական առումով ամբողջովին նույնական չեն: Մասնավորապես, 1292 թ. Ավետարանի և 1302 թ. Նոր Կտակարանի միջև նկատվող տարբերությունները հեղինակին հիմք են տալիս քննարկելու վարպետի ոճի հնարավոր զարգացումը, ինչպես նաև աշակերտների և վարպետ-օգնականների մասնակցության հավանականությունը: Այս մոտեցումը կարևոր է Մոմիկի արվեստի ոճը զարգացող և փոփոխվող երևույթ դիտարկելու տեսանկյունից:

Այսպիսով՝ ատենախոսության գիտական նորույթը պայմանավորված է մի քանի փոխկապակցված արդյունքներով: Դրանք են Մոմիկի կենսագրական տվյալների վերանայումը, անվանաթերթերի համակարգված ուսումնասիրությունը, դրամների իրական պատկերների հայտնաբերումն ու քննությունը, ավետարանիչների դիմանկարների պատկերագրական առանձնահատկությունների վերլուծությունը, 1302 թ. Նոր Կտակարանի Տերունական տեսարանների աստվածաբանական մեկնաբանությունը, ինչպես նաև Ռուսական պետական գրադարանի № 439.23 № 5 ձեռագրի գիտական շրջանառության մեջ դնելը և դրա մանրանկարների՝ Մոմիկին վերագրելը:

Ատենախոսությունը, ընդհանուր առմամբ, համոզիչ և հիմնավորված աշխատանք է, սակայն կան հարցեր, որոնք կարող են հետազայում առավել խորացված ուսումնասիրության առարկա դառնալ:

Առաջինը՝ Մոմիկին վերագրվող Կեռան թագուհու 1283 թ. Ավետարանի հեղինակության վերաբերյալ առաջադրված տեսակետները կարևոր, արժանահավատ և հետաքրքիր են և նոր ուղիներ են նախանշում հետագա ուսումնասիրության համար: Այս առումով հատկապես օգտակար կարող է լինել վարպետների ձեռագրական և ոճական առանձնահատկությունների ավելի լայն քննությունը, որը հնարավորություն կտա ամբողջականորեն բացահայտելու առանձին պատկերաշարերի ընդհանրություններն ու խորացնելու դրանց հեղինակության վերագրման հարցի ուսումնասիրությունը:

Երկրորդը՝ ցանկալի կլիներ Մոմիկի ոճական զարգացումները, որոնք քննության են առնված ատենախոսությունում, ներկայացվեն նաև համեմատական աղյուսակների տեսքով:

Այս դիտողությունները, սակայն, չեն նվազեցնում աշխատանքի ընդհանուր գիտական արժեքը և առավելապես մատնանշում են այն ուղիները, որոնցում ատենախոսության արդյունքները կարող են հետազայում զարգացվել:

Ինեսա Դանիելյանի «Մոմիկի մանրանկարչությունը» ատենախոսությունը ամբողջական, ինքնուրույն և արժեքավոր ուսումնասիրություն է: Ատենախոսության հիմնական դրույթները, ուսումնասիրության արդյունքները և հեղինակի կատարած դիտարկումները վկայում են հետազոտողի մասնագիտական պատրաստվածության, ինքնուրույն գիտական աշխատանք կատարելու կարողության և ընտրված թեմայի խորքային իմացության մասին:

Ատենախոսության հիմնական դրույթներն արտացոլված են ինը տպագիր հոդվածներում: Սեղմագիրը համապատասխանում է ատենախոսությանը:

Այսպիսով, Ինեսա Գառնիկի Դանիելյանի «Մոմիկի մանրանկարչությունը» թեմայով ատենախոսությունն իր գիտական մակարդակով լիովին համապատասխանում է Հայաստանի Հանրապետությունում գիտական աստիճանաշնորհման կանոնակարգի 7-րդ կետի «գիտության տվյալ բնագավառում կարևոր նշանակություն ունեցող խնդրի լուծում» պայմանին, իսկ ատենախոսության հեղինակը միանգամայն արժանի է ԺԷ.00.03 - «Կերպարվեստ, դեկորատիվ և կիրառական արվեստ, դիզայն» մասնագիտության գծով արվեստագիտության թեկնածուի գիտական աստիճանի շնորհմանը, ինչի համար էլ միջնորդում եմ Արվեստի ինստիտուտի 016 մասնագիտական խորհրդի հարգարժան անդամներին:

Պաշտոնական ընդդիմախոս

Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի ավագ գիտաշխատող,

ՀՀ գիտության վաստակավոր գործիչ, արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր՝

Հրավարդ Հակոբյան

Արվեստագիտության դոկտոր, պրոֆեսոր Հրավարդ Հակոբյանի ստորագրությունը հաստատում եմ՝

Մեսրոպ Մաշտոցի անվան Մատենադարանի տնօրենի տնօրենի գիտական գծով, պատմական գիտությունների թեկնածու՝

Վահե Թորոսյան

«10» սեպտեմբերի 2026 թ.